

Biserica din Veștem

Colonel (r) Dr. Alexandru BUCUR

SLUJITORI AI ALTARULUI ÎN/ DIN VEȘTEM (JUD. SIBIU), ÎN PERIOADA 1682-2022

SCURT ISTORIC AL BISERICII VEȘTEMENE

Viața religioasă a Veștemului poate fi împărțită în patru perioade, două ortodoxe (a. 1468-1733; 1948-prezent); una combinată (1733-1766) și una greco-catolică (1766-1948). Lăcașurile de cult au fost cel puțin trei. Primul dintre acestea, despre care avem date certe, a fost construit în locul numit azi *Hulă*, lângă *Ulița lu' Chirilă*. Biserica de acolo era de mici dimensiuni, confecționată din lemn, pe postament din piatră. Ruinele ei au fost descoperite la începutul secolului al XX-lea, când locuitorul Ciorogaru și-a edificat o nouă casă. Probabil, a fost distrusă cu ocazia uneia dintre incursiunile turcești din zonă, cel mai probabil în anul 1432. În jurul bisericii era cimitirul, descoperit și distrus cu ocazia construirii drumului din localitate, în anul 1936. Au fost descoperite numeroase morminte cu schelete umane, care au fost extrase și transportate într-o zonă necunoscută. Despre al doilea locaș, construit pe actualul loc al bisericii, ne-a lăsat date sumare episcopul Atanasie Rednic (1722-1772). Acesta a trecut și prin Veștem, la 26 februarie 1769, cu ocazia unei vizite canonice, și a lăsat informații valoroase referitoare la biserică: starea locașului de cult, preoți, haine preoțești, cărți bisericești ș.a. Despre biserică a notat că era de piatră, mică și slabă. Pentru a avea un locaș de cult corespunzător, veștemenii au demarat construirea unei alte biserici. Starea

materială precară i-a determinat să o realizeze în două etape: în anul 1826 a fost edificat un nou turn; în perioada 1842-1844, a fost adosată turnului noua navă a bisericii, utilizată și azi¹.

Preoții. De la atestarea documentară (1468), până în anul 1682, Veștemul a fost păstorit de preoți al căror nume nu îl cunoaștem. Doar în anul 1682 apare în documentele vremii preotul Neagu. Acesta a fost numit secretar episcopal la Alba Iulia, de episcopul Ioasaf (1682-1683). În sinodul din 12-14 iulie 1682, clerul ardelean l-a obligat pe Ioasaf să demisioneze, dar acesta a continuat să-și exercite funcțiile episcopale. La 20 mai 1683, Neagu, împreună cu preoții Daniil, din Cluj-Mănăstur (azi cartier al municipiului Cluj-Napoca) și Ioan din Chiuești (jud. Cluj), au intervenit la principele Transilvaniei, Mihai Apafi I (1662-1690), pentru susținerea grecului Ioasaf în scaunul episcopal².

Al doilea preot cunoscut a fost Ilie. A lăsat posterității două însemnări pe două cărți de cult, care au aparținut bisericii veștemene. Prima este realizată pe o *Evangelie*, tipărită la București în anul 1682, primită în dar de la domnitorul Șerban Cantacuzino de episcopul Sava III Veștemeanul. Însemnarea de pe cartea de cult este: „[...] pome[a]na mări[ei] sale, de s-au dat pome[a]nă la be[se]reca Veștemului pentruca ce să-l pome-nească numele aceluia Domn anume Io. Șerban Voevod de toți preoți[i] ce vor fi la be[se]reca Veștemului. Scris-am eu smerit al tuturor fraților, popa Ilie.” A doua însemnare este pe *Sicriul de Aur*, tipărită la Sas-Sebeș (azi Sebeș, jud. Alba), în anul 1683. Însemnarea este: „Aistă carte [...] i-a popii Ilie din Veștem [...] Această carte i-a popii Ilie din Veștem, cine o va fura să fie blăstămat de mine și de Dumnezeu și de

Maica Precistă și de toți sfinții care sânt în c[a]rt[e]a aceasta”³.

În *Conscripția* din anul 1721 sunt nominalizați următorii patru preoți: Dumitru, Ilie, Neagoe și Stan. Apoi, în anul 1733, în *Conscripția* episcopului greco-catolic Inocențiu Micu-Klein, în lista referitoare la Veștem sunt trecuți șapte preoți: Dumitru, Ilie, Stan, Simion, Neagoe, Ionașcu (toți „uniți”) și un alt Stan. Despre cel din urmă se specifică faptul că era bigam⁴. Considerăm că informațiile din *Conscripție* nu corespund adevărului. Ne bazăm afirmația pe faptul că, în alte conscripții, din perioadele ulterioare anului 1733, situația preoților era specificată diferit. O altă conscripție, probabil din anul 1740, îi consemnează pe șase preoți: Dumitru, Ilie, Ilie, Neagoe, Vasile și Vasile. În anul 1750, în Veștem erau opt preoți, patru ortodocși („schismatici”) și patru „uniți”. Cei ortodocși erau: Ioan Boilă; Achim; Constantin; Simion Toma. Cei patru greco-catolici se numeau: Dumitru; Mihai; Neagoe; Ionașcu. În anul 1753, sunt nominalizați doar cinci preoți: Achim, Dumitru, Neagoe, Ionașcu și Mihai⁵.

Până în anul 1761, în documentele de arhivă sunt nominalizați următorii preoți: Achim, Dumitru, Ionașcu, Mihai și Neagoe. În *Conscripția* din 1763/4, realizată la trecerea localității în rândul celor grănicerești, sunt specificați 10 preoți: Achim, Boilă Ioan, Constantin, Dumitru, Ilie, Ilie, Ionașcu, Mihai, Neagoe și Simion Toma. În anul 1766 erau consemnați doar preoții Ionașcu, Dumitru și Mihai, toți „uniți”. Doar ei au rămas în localitate după trecerea acesteia în rândul celor grănicerești. Ceilalți preoți au plecat din localitate⁶. Avem informații doar despre Achim⁷, cel care a „intrat cu forța” în biserica măierenilor din Sibiu și, timp de 7 ani, a slujit acolo, diminuând

Romul Moldovan

veniturile preoților locali. În anul 1767 erau nominalizați trei preoți: Ștefan, Ionașcu și Mihai. Primul și ultimul erau hirotoniți de episcopul Aaron iar, al doilea, de episcopul Clain. Păstoreau pentru 172 capi de familie, cu 322 suflete. În localitate erau și 14 capi de familie neuniți⁸.

La vizita canonică a episcopului greco-catolic Atanasie Rednic, din data de 26 februarie 1769, în localitate sunt menționați un număr de trei preoți (din păcate, nu li se specifică numele). Aceștia erau preoți onești „honestissimi presbyteri”, toți sfințiți în Muntenia, prin urmare ortodocși trecuți la confesiunea greco-catolică. Este dezamăgitor faptul că nu li s-a trecut și numele acestora. Avem informația că unul dintre aceștia era Ștefan Lupu. Inițial preot ortodox, născut în anul 1719, hirotonit în 1745, în Țara Românească, a trecut la „uniație” în anul 1766. Despre acest preot mai deținem informația că a participat la sinodul electoral din anul 1782, care l-a ales ca episcop greco-catolic pe Ioan Bob. A decedat la vârsta de 84 de ani (în 1803), după o păstorire de 58 de ani. A slujit, o perioadă, alături de fiul său, Ioan. Cel din urmă a decedat după anul 1811. După decesul preotului Ioan Lupu, a fost numit

Vasile Neghină

paroh în Veștem Cosma Lupu, fiul lui Ioan Lupu. Sătenii au solicitat un „popă străin și învățat”. Blajul l-a numit preot pe David Rațiu, care a slujit alături de Cosma, până în anul 1829, când s-a mutat – cu familia – în localitatea Săndulești (jud. Alba). Preotul David Rațiu era frate cu Vasile Rațiu (cunoscut ca Basiliu Rațiu de Nagylak), prepozit capitular în Blaj. David s-a căsătorit cu fata veștemeanului Simion Antinie. Despre cei doi preoți a lăsat informații directorul școlii veștemene, Ioan Coman dar și biograful și capelanul Sava Popovici Săvoiu. În anul 1832, împreună cu italianul Iacob (stabilit în localitatea Sadu, jud. Sibiu), Cosma a construit o moară (*cu două roate*) pe râul Cibin, în hotarul Veștemului. Cosma a decedat și a fost înmormântat în Veștem, în anul 1844⁹.

După decesul preotului Cosma, localitatea a fost păstorită de Antoniu Veștemean, în perioada 1844-1852. Acesta era născut în Veștem, la 14 ianuarie 1818, ca fiu al lui Iosif și Maria (n. Mărginean). Ulterior a activat: la biserica *Dintre brazi* din Sibiu, ca administrator interimar (1852-1861), apoi protopop (1861-1862); *Mitropolia greco-catolică* din Blaj, canonic (profesor de teologie, rector seminarial, secretar mitropolitan, director gimnazial, președinte sau membru în

diverse comisii), 1862-1891. A fost căsătorit cu Elisaveta (n. Crainic, 1826-1852), în martie 1844. A definitivat construirea navei bisericii din Veștem, dotarea acesteia cu strane și începerea pictării catapetezmei. S-a numărat printre importanții donatori ai bisericii locale, pe care a mai înzestrat-o cu trei cărți religioase: *Euhologhion* (Blaj, 1815), *Evangelhie* (Blaj, 1817) și *Strajnic* (Blaj, 1817). În timpul revoluției din 1848-1849 s-a dedicat cu toată ființa mișcării românești. La *Adunarea Generală a Regimentului de la Orlat*, din 10-11 septembrie 1848, a fost ales ca membru și a semnat *Petițiunea Regimentului întâiu de graniță român către monarhul*. Pentru atitudinea și eforturile sale din anii 1848-1949 a fost decorat de către monarh cu *Crucea de argint cu coroană pentru merite*. S-a numărat printre cei care au acționat pentru înființarea ASTRA, dar și printre primii membri ai acesteia, unde a fost și secretar II. Ultimii ani ai vieții i-a petrecut la Sibiu (1891-1900), unde a locuit pe strada Centumvirilor, nr. 13. A decedat în Sibiu și a fost înmormântat în Veștem, la 23/25 iulie 1900¹⁰.

A urmat Iacob Radu, care a păstorit în perioada 1852-1869. Este preotul care a întocmit noile *Protocoale ale botezărilor, cununărilor și morților*, cele anterioare fiind distruse în incendiul provocat de trupele generalului Bem, în martie 1849¹¹.

În perioada 1869-1897, în localitate a slujit preotul Teodor Coman, originar din Bradu, jud. Sibiu. A fost un preot inteligent, dornic de a menține o morală ridicată, bun gospodar. O bună perioadă de timp a fost și președinte al *Eforiei școlare* din localitate, sprijinind din tot sufletul evoluția învățământului și chiar predând orele de religie la *Școala de Reuniune Grănicerească*

din localitate¹².

Din decembrie 1897, până în iunie 1898, a slujit – ca interimar – Alexiu Staicu, care era și învățător la școala locală¹³. Apoi, în perioada 25 iunie 1898-27 aprilie 1915, a păstorit Ioan Papiu. S-a născut și a fost botezat în Oarda de Sus (azi Oarda, jud. Alba), la 1 septembrie 1841. Anterior, a fost: învățător și director la școala din Orlat (jud. Sibiu), 1866-1872; preot în Mărgău (jud. Cluj), 21 martie 1874 - 23 noiembrie 1892. La Veștem, a avut o păstorie plină de realizări și a catehizat și elevii școlii. În perioada cât a funcționat la Veștem, a fost și membru în *Forul protopopesco de primă instanță*, dar și în *Senatul școlar protopopesco* din Districtul Sibiu. Acest vrednic preot a introdus un registru numit *Foaia familială*, în care a trecut, cu mare acuratețe, fiecare imobil și cine l-a locuit, membri familiei, anii nașterii și morții, ocupația fiecăruia, cu cine s-au căsătorit, în ce localitate au plecat etc. În anul 1899, a determinat pe locuitori să clădească șura și grajdul parohial (existente și azi), iar în 1908 (cu ajutorul banilor colectați în America de Alexandru Bucur, Gheorghe Milea și Iorgu Milea, în anii 1905-1906) s-a construit corul bisericii, plătindu-se suma de 1.658 coroane. A decedat și a fost înmormântat în Sibiu, la 8/10 mai 1915¹⁴.

După Ioan Papiu, a urmat preotul Cornel Brut Andrea, care și-a desfășurat activitatea în perioada 19 septembrie 1915-11 februarie 1921. Apoi, după activitatea de la Veștem, a devenit profesor-catehet la Liceul „Mihai Viteazul” din Alba-Iulia. Cornel Andrea a lăsat posterității date despre desfășurarea Primului Război Mondial, la Veștem. În perioada de vacant, oficiul religios a fost administrat – prin interimat – de doi preoți, nominalizați de la Blaj: Demetriu Clain, din Bradu și Ioan Oros, din Sadu¹⁵.

Valentin Delcă

În perioada martie 1921-1 mai 1922, a activat preotul Ioan Spătariu. Acest preot s-a născut la 1 aprilie 1892, în localitatea Axente Sever (fostă Frâua, jud. Sibiu). În perioada 1914-1919, a păstorit în Țicmandru (jud. Mureș). Apoi, până la 5 februarie 1921, a activat ca revizor arhiepiscopesc la cancelaria arhiepiscopescă din Blaj. La Veștem a fost președinte al *Sfatului școlar*, dar și membru în *Consiliul comunal*. În perioada de păstorie a acestuia, a luat ființă *Reuniunea mariană a femeilor unite* din Veștem, care avea 100 de membre. A îndrumat locuitorii să-și mărească numărul oilor, pentru a putea să obțină teren de pășunat în zona montană, cu ocazia aplicării reformei agrare. Tot în acea perioadă, cu ajutorul banilor colectați de veștemeni din S.U.A., s-au cumpărat două clopote (în funcțiune și azi). Ulterior, a slujit ca preot misionar în S.U.A.¹⁶.

A urmat un preot deosebit, Romul Moldovan, al doilea monograf al localității, care a fost numit în funcție la 2 mai 1922 și a slujit până la sfârșitul vieții, 13 august 1956. S-a născut în Șinca Veche (jud. Brașov), la 8 aprilie 1890. Anterior numirii la Veștem a slujit în Gherla, Voila și Cârța, 1918-1922; Preotul Romul Moldovan a desfășurat o

prodigioasă activitate în Veștem. Aici a activat atât pe tărâm religios-moral, economic cât și pe cel cultural. În cadrul ASTREI, a fost președinte al *Despărțământului Veștem* iar, din anul 1925, și președinte al *Căminului Cultural*. Între anii 1928-1933 a funcționat ca membru în conducerea *Camerei de Agricultură* a județului Sibiu (până în 1931, ca vicepreședinte, apoi ca președinte), sub conducerea generalului pensionar Ioan Boeriu. La Veștem a înființat *Sindicatul pentru creșterea vitelor Pinzgau* din județul Sibiu, pe care l-a condus, ca președinte. A contribuit la extinderea cimitirului și la împrejmuirea acestuia cu gard. Biblioteca parohială s-a îmbogățit considerabil cu opere religioase și culturale, în limba română. Lucrarea cea mai însemnată, din perioada păstoririi Veștemului, a reprezentat-o construirea noii case parohiale, în 1934, clădire modernă, dotată cu toate cele necesare unui astfel de imobil. Printre preocupările sale culturale s-a numărat și cercetarea arhivelor și publicațiilor vremii, pentru a afla și a scrie despre istoria Veștemului. A colaborat la revista greco-catolică *Cultura Creștină*, unde a publicat mai multe studii și articole, în special în domeniile istorie și religie, cele mai multe axate pe istoria Veștemului. La sfârșitul anului 1948 a fost arestat și obligat să părăsească greco-catolicismul și să treacă, împreună cu enoriașii săi, la ortodoxie. La data de 11 aprilie 1934 a fost distins cu titlul de viceprotopop onorar iar în 1942 cu cel de protopop onorar. Pentru meritele deosebite, în domeniile religios, cultural și patriotic, a fost decorat cu *Steaua României*, în grad de cavaler și cu *Coroana României*, în grad de ofițer. S-a căsătorit cu Elena (n. Crișan), originară din Ohaba (jud. Brașov), cea care l-a sprijinit necondiționat. A

lăsat posterității mai multe manuscrise, cu numeroase date istorice, religioase, economice și culturale. A decedat și a fost înmormântat în Veștem, la 13/16 august 1956¹⁷.

În perioada august 1956 - noiembrie 1980, la altarul bisericii veștemene a slujit Ioan Moldovan, fiul lui Romul. I-a urmat Vasile Neghină, în perioada 1 decembrie 1980 - ianuarie 2007. În timpul păstoririi sale, s-a renovat biserica și pictura catapetezmei. Apoi s-a trecut la pictarea pe interior a bisericii. În perioada martie-iunie 2007, a slujit preotul Constantin Necula, delegat interimar din partea Mitropoliei Ardealului. I-a urmat preotul Valentin Delcă, în intervalul iunie 2007 - decembrie 2015. În timpul păstoririi sale, s-a definitivat pictarea bisericii și construirea unei noi catapetezme. Totodată, s-au înlocuit stranele vechi (din 1940) cu altele noi, iar ferestrele vechi au fost înlocuite cu geam termopan. Monumentul Eroilor a fost și el renovat. Între ianuarie-mai 2016, a slujit, ca interimar, preotul Paroș Ioan, originar din localitate. Apoi, în iunie 2016, fost numit preotul Bogdan Constantin Taifas, care slujește și în prezent. Preot cu har, apropiat de localnici, a reușit să înlocuiască podeaua bisericii, a

Bogdan Taifas

Mitropolitul Teodosie

introdus încălzirea prin pardoseală a acesteia, a renovat casa parohială iar, în anul 2021, a extins cimitirul local¹⁸.

ALȚI SLUJITORI AI ALTARULUI, PROVENIȚI DIN VEȘTEM

Primul, și cel mai valoros, a fost mitropolitul Teodosie Veștemeanul. S-a născut în 1620, în Veștem, apoi a emigrat împreună cu părinții în Țara Românească. S-a călugărit la mănăstirea Cozia. Apoi, câțiva ani, a petrecut într-o mănăstire din Muntele Athos. La 12 ianuarie 1661, era proegumen la Cozia, iar la 7 aprilie 1662, era egumen al mănăstirii Argeș. A fost mitropolit al Țării Românești în perioadele 1668-1672 și 1679-1708. Teodosie a fost primul mitropolit care, în soborul ierarhilor, egumenilor și boierilor alegători, întrunit la 20 mai 1668, a rostit, pentru prima dată la un astfel de eveniment, *Crezul* în limba română. După alegerea sa, la 8 iunie 1668

s-a hotărât, oficial, mutarea scaunului mitropolitan de la Târgoviște la București, iar biserica cu hramul *Sfinții împărați Constantin și Elena* a fost declarată catedrală mitropolitană. Pentru că a depus eforturi susținute, pe lângă domnitorul Radu Leon (1664-1669), pentru alungarea călugărilor greci din țară, noul domnitor Grigorie Ghica (1672-1673) l-a surghiunit la mănăstirea Tismana, în iunie 1672. La 25 aprilie 1679, a fost reabilitat. A avut șansa de a-și desfășura activitatea sub oblăduirea a doi mari domnitori luminați, iubitori de cultură și artă: Șerban Cantacuzino (1678-1688) și martirul Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Perioada de păstorie a lui Teodosie a fost una prolifică, benefică pentru țară, biserică și cultură, și a fost presărată cu mai multe tipărituri de cărți religioase, majoritatea în limba română: *Liturghier* slavo-roman (1680), *Evangelie* (1682), *Apostol* (1683), *Mărgăritarele Sfântului Ioan Gură de Aur* (1691), *Evangelia greco-română* (1693), *Psaltirea* (1694), *Noul testament* (1703). Sub păstoria sa, au fost înființate tipografiile noi: la Buzău (1691), la Snagov (1690) și la Râmnic (1705). Pe lângă lucrările tipărite în limba română s-au realizat și altele, în limba greacă, dintre care enumerăm: *Manual împotriva schismei papistașilor*, *Întâmpinare la principiile catolice și la problemele lui Ciril Lucaris*, *Manualul împotriva rătăcirii calvine* (toate în 1690), *Învățătura dogmatică ortodoxă* (1703) ș.a. Dar cea mai importantă lucrare, considerată monument al limbii române vechi și deosebită realizare filologică, a fost *Biblia de la București* (1688), prima traducere integrală a *Bibliei* în limba română. Un capitol important, din viața și activitatea mitropolitului Teodosie, l-a constituit sprijinul permanent, activ și consecvent,

acordat românilor transilvăneni, pentru a nu ceda în fața ofensivei catolice, acordând numeroase ajutoare bisericilor de peste Carpați. Fiind și „exarh al Plaiurilor” a hirotonit, la București, pe șase mitropoliți transilvăneni: Iosif Budai (1680), Ioasaf (1682), Sava III din Veștem (1684), Varlaam (1685), Teofil Seremi (1692) și Atanasie Anghel (1697), ultimul înșelându-i așteptările și deschizând calea spre unirea cu *Biserica Romei*. Sub păstoria lui Teodosie s-au ridicat marile ctitorii brâncovenești: Potlogi, Mogoșoaia, Hurezi, Mamul, Brâncoveni, *Sfântul Gheorghe Nou* din București etc., fără să mai enumerăm pe cele refăcute, multe din ele fiind sfințite de el însuși. Între 1677-1680, vlădica Teodosie a ridicat un lăcaș de închinare în Râmnicu Vâlcea, cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril*, cunoscut ca *Schitul Cetățuia*, închinat Mitropoliei, pe seama căruia a donat mai multe imobile. Tot la Râmnic a refăcut biserica cu hramul *Sfântul Gheorghe*, în 1681. A fost immortalizat în frescă la: *Mănăstirea Polovragi*, *Mănăstirea Horezu* și *Catedrala Patriarhală* din București. A decedat la 27 ianuarie 1708 și a fost înmormântat lângă altarul *Catedralei mitropolitane* din București¹⁹.

Sava III Veștemeanul (?-1685), episcop al Transilvaniei. S-a născut la Veștem, în prima jumătate a secolului al XVII-lea. A îmbrățișat cariera preoțească, apoi s-a călugărit. Datorită meritelor sale, a fost ales episcop ortodox al Transilvaniei (*vlădică al Bălgradului*), în soborul din 24 ianuarie 1684, fiind hirotonit în Țara Românească de consăteanul său, mitropolitul Teodosie Veștemeanul. La hirotonire a primit mai multe cărți bisericești, dăruite de Șerban Cantacuzino (1640-1688), domnitorul Țării Românești (1678-1688), pe care le-a donat câtorva biserici din

Transilvania. Dintre acestea, avem date certe despre următoarele: câte o *Evangelhie* (1682) și un *Apostol* (1683), datorite bisericilor din Alba Iulia, Pianu de Sus și Daia Română; *Apostol*, datorit bisericii din Ighiu; trei *Evangelhii*, una datorită bisericii din Veștem, a doua bisericii din Tilișca, la 16 octombrie 1684, a treia, localității Sebiș (jud. Bihor). La Tilișca, a sfințit vechea biserică din lemn (azi dispărută, înlocuită cu actuala, în anul 1782), cu hramul *Sfântul Sava*, ctitorită de el. A decedat în anul 1685²⁰.

Un preot, născut în Veștem, Dimitrie, a fost numit să păstorească localitatea Cacova (azi Fântânele, jud. Sibiu), la 14 august 1762, de către episcopul Dionisie Novacovici. Mai deținem date despre alți doi preoți din Veștem, care au păstorit astfel: Simion, în Căpâlna

(azi jud. Alba) și Ioan, în Făget. Au fost numiți de același episcop, ulterior anului 1762²¹.

SERVANTS OF THE ALTAR IN / FROM VEȘTEM (SIBIU COUNTY), IN THE PERIOD 1682-2022

Abstract: The locality Veștem has gone through four confessional periods: two Orthodox (b. 1468-1733; 1948-present); a combined one (1733-1766) and a Greek-Catholic one (1766-1948). From the locality came several other priests who worked in other areas, but also a metropolitan, Theodosius, and a bishop, Sava III.

Keywords: Veștem, church, priest, confession, orthodox, Greek-Catholic.

NOTE

[1] Z. Păclisanu, *Vechi vizitații canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea*, în „Cultura creștină”, anul XVI, nr. 2, 1936, p. 99; N. Togan, *Istoria Protopopiatului greco-catolic al Sibiului*, Cluj-Napoca, 2010, p. 96, 97; Al. Bucur, *Veștem. Antroponimie și zoonimie*, Sibiu, 2010, p. 7, 9, 14, 19; I. Coman, *Hronica Ardealului*, Ediție îngrijită de Alexandru Bucur, Brăila, 2013, p. 73; Al. Bucur, *Biserica din Veștem*, în „Rezervistul sibian”, anul II, nr. 1 (5), ianuarie-martie 2015, p. 10-13. Toate fotografiile sunt din arhiva autorului.

[2] R. Moldovan, *Momente din trecutul comunei grănițerești Veștem. Date privitoare la parohie*, în „Cultura creștină”, anul XX, nr. 7-9, iulie-septembrie 1940, p. 420.

[3] *Ibidem*; Doina Braicu, V. Bunea, *Cartea veche românească din secolele XVI-XVII în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului*, Sibiu, 1980, p. 42, 104-105; Al. Bucur, *Carte românească veche de la biserică din Veștem*, aflată în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului, în „Transilvania”, s.n., anul XLI (CXIV), nr. 5-6, 2013, p. 122.

[4] Adică păstorați atât pe enoriașii ortodocși, cât și pe cei greco-catolici.

[5] Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu (în continuare, SJANSB), Fond *Conscripții și urbarii*, *Conscripții din scaunul Sibiu*, inv. nr.: 34, f. 19r-20r; 35, f. 9v-14r; 149, f. 32v-34r; 172, f. 132r-137v.

[6] *Ibidem*, inv. nr. 4 din 1763/4 și 1766, f. 2v, 3r, 3v, 4r, 7r, 7v, 8v.

[7] Era protopop și a fost nominalizat ca Ioachim.

[8] D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.-A. Laslo (edit.), „... virtuți decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda ...”. *Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*, Alba Iulia, 2009, p. 136, 250.

[9] *Schematismus* (în continuare, *Șematism*) *venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro anno a Christo nato M.DCCC. XXX.V. ab unione cum ecclesia romana C.XXX.VIII.*, Blasii, p. 39; *Șematism 1842*, Blasii, p. 37; SJANSB, Fond *Manuscrise*, Sava Popovici Săvoiu, *Biografia capelanelui milităresc Sava Popovici Săvoiu*, Tom 1, p. 466; *Șematism 1900*, Blaș, p. 567; R. Moldovan, *op. cit.*, p. 425-426; N. Togan, *op. cit.*, p. 67-68; I. Coman, *op. cit.*, p. 63.

[10] *Șematism 1871-1900*, Blasii, p. 8, 77; R. Moldovan, *op. cit.*, p. 428; Al. Bucur, *Oameni importanți ai Veștemului. (XLI) Veștemean Antoniu*, în „Rapsodia”, anul XIII, nr. 140, aprilie 2016, p. 40-41.

[11] R. Moldovan, *op. cit.*, p. 430; Al. Bucur, *Veștem. Antroponimie și zoonimie*,

p. 277.

[12] *Șematism 1871-1896*, Blasii, p. 180, 160, 240; R. Moldovan, *op. cit.*, p. 430; Al. Bucur, *Oameni importanți ai Veștemului. (XV) Din familiile Coman*, în „Rapsodia”, anul X, nr. 112, decembrie 2013, p. 58-59.

[13] Arhiva Primăriei Șelimbăr, Fond *Protocoale*, Veștem, botezați, cununăți, morți, 1878-1903, f. 111-115.

[14] *Șematism 1900-1911*, Blaj, p. 742, 266, 209; R. Moldovan, *op. cit.*, p. 430; Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010, p. 237, 266; Idem, *Ioan Papiu (1841-1915), învățător și preot*, în „Orlat info”, anul VIII, nr. 84, 2016, p. 3.

[15] Arhiva Bisericii Veștem (în continuare, ABV), inv. 535, doc. 240 din 28 decembrie 1920; R. Moldovan, *op. cit.*, p. 431; Al. Bucur, *Însemnări despre Primul Război Mondial, la Veștem*, în „Rezervistul sibian”, anul I, n. 1, octombrie-decembrie 2014, p. 8-10.

[16] *Șematism 1923*, Blaj, p. 75; R. Moldovan, *op. cit.*, p. 431.

[17] *Șematism 1923-1938*, Blaj, p. 63, 58, 169, 150; Al. Bucur, *Oameni importanți ai Veștemului. (IV) Monografii. Romul Moldovan*, în „Rapsodia”, anul IX, nr. 98, octombrie 2012, p. 54-55.

[18] ABV, Fond *Protocoale*, botezați, cununăți, morți, 1971-prezent, pass; Al. Bucur, *Biserica din Veștem*, în „Rezervistul sibian”, anul II, nr. 1 (5), ianuarie-martie 2015, p. 10-13.

[19] Ghenadie Craioveanu, *Din istoria bisericești românilor. Mitropolia Ungro-Valachiei. Condiția Sântă*, București, 1886, pass.; G. M. Ionescu, *Istoria Mitropoliei Ungrovalahiei. 1359-1709*, București, 1906, pass.; I. Lupaș, *Mitropolitul Teodosie Veștemeanul*, Sibiu, 1943, pass.; Al. Bucur, *Mitropoliți din Veștem: Teodosie (1620-1708) și Sava III (?-1685)*, în „Piramida sufletului”, Sibiu, 2013, p. 188-192.

[20] Șt. Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria, vol. I. (Până la 1698)*, Sibiu, 1935, pass.; Doina Braicu, V. Bunea, *op. cit.*, p. 104-105; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Carte românească veche în județul Alba. Secolele XVI-XVII. Catalog*, Alba Iulia, 1989, p. 30-31, 126.

[21] Keith Hitchins, N.I. Beju, *Documente privitoare la trecutul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania după 1761*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 1-3, 1974, p. 41, 46.